

O NIEKTORÝCH METODOLOGICKÝCH PRINCÍPOCH VÝSKUMU HDNŇT

G. V. MOKRONOSOV

Pojem hodnoty sa veľmi často používa na vyjadrenie duchovného života spoločnosti, triedy, skupiny a predovšetkým tých ideí, teórií, prestáv, v ktorých to či iné spoločenstvo ľudí si uvedomuje samo seba, okolitý svet, svoje miesto v tomto svete. Tento vzťah človeka k okolitému sociálnemu (predmetnému i osobnostnému) svetu vždy obsahuje hodnotiaci moment, a preto kategórie „hodnota“ a „hodnotenie“ sú vždy organicky spojené.

Sociálnu podstatu človeka nemožno oddeliť od jeho potrieb, ktoré sú odrazom a modifikáciou kvalít sociálneho prostredia vo vlastnostiach človeka, a preto vzťah človeka k svetu, hodnotenie okolitej skutočnosti vždy prebieha cez prizmu jeho potrieb. Pojmy hodnota, hodnotenie a potreby budeme používať v tomto význame, aby sme preskúmali niektoré metodologické princípy ich výskumu.

Vieme, že materialistický výklad podstaty hodnôt spočíva v tom, že z objektívnych vzťahov reálneho sveta života sa vyvodzujú príslušné názory, idey a teórie, pretože „ľudia, ktorí vytvárajú spoločenské vzťahy zodpovedajúce ich materiálnej výrobe, vytvárajú taktiež *idey* a *kategórie*, t. j. abstraktné, ideálne vyjadrenie týchto spoločenských vzťahov“. (K. Marx)

Taký prístup k analýze hodnôt umožňuje objasniť rovnako predstavy ľudí o sebe samých, ako aj podstatu ideí a teórií, ktoré títo ľudia realizujú vo svojej praktickej činnosti. Vieme, že K. Marx a F. Engels prví objasnili skutočnosť, že objektivizované vedomie ľudí funguje v dvoch materiálnych formách: vo forme jazyka („jazyk je bezprostredná skutočnosť myšlienky“ — K. Marx) a vo forme spoločenských vzťahov. Spoločenské zväzky sú vzťahmi vedomých bytostí, a preto sa v nich objektivizuje vedomie ľudí, teda spoločenské vzťahy do seba organicky zahŕňajú časť tých ideí a predstáv, ktoré fungujú v jazykovej forme. Prvky hodnôt, ktoré sa objektivizujú v spoločenských vzťahoch, získavajú kvalitatívne novú aktivitu v porovnaní s jazykovou formou svojho bytia, teda fungujú v jednote s istými potrebami ľudí, záujmami tried. Alebo, ako povedal Marx, treba rozlišovať hodnoty, ktoré ovládli masy a zmenili sa na materiálnu silu, od ideí, ktoré jestvujú iba v jazykovej forme, t. j. v podobe novinových statí, mnografií a pod. Preto je nevyhnutné analyzovať hodnoty nielen z hľadiska ich gnozeologického obsahu, ale aj z hľadiska toho, aký význam tým či iným fragmentom hodnôt dáva sám človek, tá či oná spoločenská trieda. To je známy rozdiel medzi vedomosťami a presvedčením. Iné je to, čo človek vie a iné, aké myšlienky obhaja svoju praktickou činnosťou.

Cesta k výskumu hodnôt, ktoré sú zahrnuté do formy spoločenských vzťahov, vedie cez skúmanie potrieb a záujmov tried, vrstiev, osobností, pretože vedomie je vždy organicky spojené s potrebami ľudí. Veď „človek... v myslení iba opakuje svoje reálne bytie“ (1, s. 591) Na jednej strane potreby človeka sa vždy vyjadrujú v jeho vedomí, no na druhej strane „revízia vedomia“, výber myšlienok, hodnôt, hodnotení sa uskutočňuje cez prizmu potrieb a záujmov osobnosti. (Podrobnejšie o tom píšeme v knihe A. M. Mokronosov — G. V. Mokronosov: Spoločenské vzťahy a osobnosť. Sverdlovsk 1969).

Analýza podstaty vedomia ľudí dokazuje, že každá trieda, sociálna skupina, ktorá v praktickom živote určuje vzťahy a normy správania, zároveň chciac nechciac schvaľuje isté hodnoty, ktoré sú organicky späté s jej potrebami. Praktická realizácia potrieb si vynucuje vlastníctvo istých hodnôt a zrieknutie sa iných, v závislosti od charakteru spoločenských vzťahov. Rôznosť postavenia ľudí v historicky vymedzenom systéme spoločenskej výroby určuje rôznosť ich potrieb a v dôsledku toho aj záujmov, ktoré sa realizujú v spoločenských vzťahoch a vyjadrujú sa v hodnotách, t. j. v ideách, predstavách. V. I. Lenin vymedzil „triedne uvedomenie robotníkov“ ako pochopenie toho, že „jediný prostriedok na zlepšenie ich postavenia a na dosiahnutie ich oslobodenia spočíva v boji proti triede kapitalistov a továrnikov, ktorých vytvorili veľké továrne a závody. Uvedomenie robotníkov ďalej znamená, že pochopili, že záujmy všetkých robotníkov danej krajiny sú rovnaké, solidárne, že oni všetci tvoria jednu triedu, oddelenú od všetkých ostatných tried spoločnosti.“ (2, s. 94)

Trieda, skupina, kolektív, v ktorom žije človek, ho v dostatočnom množstve „zásobuje“ ideami, predstavami a v podstatnej miere kontroluje, ako si jednotlivec vyberá hodnoty z toku informácií, ktoré sa k nemu dostávajú prostredníctvom jazykového systému. Okoliti ľudia pomocou svojej autority, presvedčenia „vnucujú“ jednotlivcovi tie hodnoty, ktoré zodpovedajú životnému štandardu danej skupiny a „nútia“ ho zriecť sa praktickej realizácie iných hodnôt. Stáva sa, že osobnosť formovaná protirečivým životom uprednostňuje v myšlienkach iné hodnoty ako v praktickom živote. V takom prípade pasívna časť hodnôt sa zúčastňuje na vedomí ako iluzórna, abstraktná možnosť iného systému hodnôt. V tomto kontexte získava adekvátny význam často citovaný výrok K. Marxa o tom, že „idea“ sa vždy hanobila, keď protirečila záujmom. To znamená, že iba tie fragmenty spoločenského vedomia, ktoré zodpovedajú ekonomickým a ideologickým vzťahom danej triedy a skupiny, stávajú sa skutočnými hodnotami, prechádzajú zo stavu „čistých“ informácií do praktického bytia. Človek sa ich „pridŕža“ nie preto, že sa ukázali hlbšie a obsažnejšie, ale preto, že reálne podmienky života si od človeka vynucujú mať isté názory a zriecť sa iných nie v závislosti od ich gnozeologickej hodnoty, ale od stupňa a „zaradenosti“ do spoločenských vzťahov. „Najmä preto, že napr. myslenie je

myslenie daného individua, ostáva *jeho* myslením, určeným jeho individualitou a tými vzťahmi, v rámci ktorých žije.“ (K. Marx) Preto k zmene hodnotovej orientácie osobnosti alebo triedy je nevyhnutná predovšetkým zmena toho či iného systému spoločenských vzťahov. Zvlášť jasne to potvrdzujú odlišnosti výkladu hodnôt v marxistickej a buržoáznej teórii ateizmu.

Vybudovanie socialistickej spoločnosti v ZSSR, ČSSR a ďalších spriatelených krajinách, zmena celého systému spoločenských vzťahov viedla k zmene v hodnotovej orientácii ľudí. Spoločenské vedomie socialistickej spoločnosti je duchovným základom skutočne pokrokového rozvoja osobnosti, vytvára bohatšie možnosti pre osvojovanie celého bohatstva duchovných hodnôt svetovej kultúry. To všetko sa vyjadruje v realizácii zásady, podľa ktorej slobodný rozvoj každého jednotlivca je podmienkou slobodného rozvoja všetkých ľudí.

LITERATÚRA

1. MARX, K. — ENGELS, F.: Iz rannich proizvedenij. Moskva 1956.
2. LENIN, V. I.: Spisy 2 Bratislava 1953.